

MADANIY TADBIRLAR TURLARI XUSUSIYATIDAN KELIB CHIQIB TADBIRLAR SENARIYSINI YARATISHNING O‘ZIGA XOSLIGI

Mamashukurov Ozodbek Erkin o‘g‘li

Namangan davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada madaniy tadbirlar xususiyatlaridan kelib chiqib tadbirlar senariysini yaratishning o‘ziga xosligi, ularning turlari aks ettirilgan

Kalit so‘zlar: senariy, senariy turlari, kino senariy, sirk senariysi, televizion senariy, ommaviy -madaniy tadbir senariysi, radio senariy

УНИКАЛЬНОСТЬ СОЗДАНИЯ СЦЕНАРИЯ МЕРОПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ВИДОВ КУЛЬТУРНО-МАССОВЫХ МЕРОПРИЯТИЙ

Мамашукуров Озодбек Эркинович

Наманганский государственный университет

Аннотация: в данной статье отражена уникальность создания событийных сценариев на основе особенностей культурных событий, их видов

Ключевые слова: сценарий, виды сценария, киносценарий, цирковой сценарий, телесценарий, сценарий общественно-культурного мероприятия, радиосценарий

THE UNIQUENESS OF CREATING A SCENARIO OF EVENTS BASED ON THE CHARACTERISTICS OF THE TYPES OF CULTURAL EVENTS

Mamashukurov Ozodbek

Namangan State University

Abstract: in this article, the uniqueness of creating event scenarios based on the characteristics of cultural events, their types are reflected

Key words: script, types of script, movie script, circus script, television script, public-cultural event script, radio script.

Madaniy-ma'rifiy tadbirlarni turlariga qarab, faoliyat mazuniga qarab ham senariylar bir qator turlarga bo'linadi va ularning har birining o'ziga xos xususiyatlari

mavjud. Senariy – hozirgi zamon sharoitida madaniy-ma'rifiy muassasalar faoliyatini yaxshilashning ham asosiy mezonidir. Binobarin, madaniy-ma'rifiy muassasalari ishini yanada takomillashtirishning muhim vazifasi – tomoshabinga g'oyaviy ta'sir qilishni kuchaytirishdan iboratdir.

Madaniy-ma'rifiy muassasalari senariysi – bo'lg'usi tomoshaning so'zlar, dalillar orqali tizimlashtirilgan mantiqidir.

Shu o'rinda senariy atamasini tahlil etsak, "Senariy" so'zi U.Qoraboyev o'zining "Badiiy-ommaviy tadbirlar" kitobida yozishicha, italyanча so'zdan olingan bo'lib, "asarning plani, sxemasi"ni anglatadi. Lug'atlarda esa senariy:

1) kinosenariy;

2) teatrdagi qo'yiladigan dramatik asarning rejasi, syujet chizig'i, operadagi dramatik harakatning tasviri, baletda - syujetning barcha raqs va mimikalarini o'z ichiga olgan mukammal bayoni;

3) pyesada ishtirok etuvchilarning sahnaga chiqish payti va tartib ko'rsatilgan yo'l-yo'riqdir, deb izoh etilgan. [1]

Haydar Muhammad o'zining "Senariynavislik mahorati" kitobida "Senariynavislik- "Senariy" so'ziga forscha "Navosanda"-yozuvchi, adib ma'nosidan "navis" olinib, "Senariynavis" atamasi yaratilgan va joriy qilingan", deb yozadi. Muallif ushbu kitobda televideniya, kino va teatrlashtirilgan tomoshalar senariysi bo'yicha qimmatli ma'lumotlarni bergan. [2]

Yana boshqa manbalarda - "Senariy" (italyanча "Scenario" -adabiy-dramatik asar degan ma'noni anglatadi), tadbir mazmunini adabiy tasvirlash bo'lib, bunda jiddiy ketma-ketlik asosida harakat elementlari bo'lmish mavzu va g'oya, bir bo'lakdan ikkinchisiga o'tish, bloklar, bezaklar, matnlar to'liq ko'rsatiladi, deb yozilgan. Ammo har qanday holatda ham senariy - o'tkaziladigan tadbirlar, bayram va tomoshalarning to'liq yozma bayonidir, deb ta'riflash maqsadga muvofiqdir.

Senariy yozilishida quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

- tadbir o'tkaziladigan joy o'rganiladi;
- mahalliy sharoitdan mavzu, tadbir g'oyasidan kelib chiqqan holda manbalar izlanadi;
- hujjatli materiallar badiiylashtiriladi;
- sahnaviy usullardan, foydalanish yo'llari izlanadi, ta'sirchan vositalar tanlanadi.

Ommaviy madaniy tadbirlarni tashkil etish bo'yicha mutaxassis, dotsent V.Rustamovning ta'kidlashicha rejissuraning ixtisosliklari ko'p bo'lganidek, (masalan, teatr rejissyorligi, televideniya rejissyorligi, radio rejissyorligi, qo'g'irchoq

teatri rejissurasi, ommaviy bayram va tomoshalar rejissurasi va h.k. kabi) senariy ham turli ixtisosliklari va tabiati bo'yicha bir qancha turlarga bo'linadi. Masalan:

1. Kino senariy -(badiiy filmlar senariysi, hujjatli filmlar senariysi, ilmiy-ommabop filmlar senariysi, qo'g'irchoq va multifilmlar senariysi). Bu alohida o'ziga xos sohalardan biri bo'lib, juda katta mahorat talab qiladigan ijodiy va tashkiliy ishlar uyg'unligida amalga oshiriladigan ishdir. Kinosenariyni hamma ssenaristlar ham yozavermaydi. Kinosenariyda kadrdagi voqeliklar, tasvirga olinadigan joy, turli shovqin, tovush va ovozlari, aktyorning holati, xatti-harakatlari, turli to'qnashuvlar, bir so'z bilan aytganda, film (kino)ning muvaffaqiyati uchun xizmat qiladigan barcha badiiy-ijodiy, texnik jarayonlarni yozma bayonida aks ettiriladi.

Kinosenariyning yaratilishining o'zi bir nechta turlari xususiyatidan kelib chiqib yoziladi. Masalan, badiiy film yaratish bilan hujjatli film yaratish o'rtasida o'ziga xos farq qiladigan va o'xshash tomonlari bor. Badiiy filmlarda to'qima obraz, improvizatsiya yoki ijroni rejissor o'zi xohlagancha talqin qiladi. Hujjatli filmlarda esa aniq obyekt va subyektlar doirasida ish olib boriladi. Berilgan faktlarni o'zgartirmay, aniq, lo'nda qilib badiiylashtirish kerak bo'ladi.

2. Televizion senariylar - (adabiy-badiiy ko'rsatuvlar senariysi, publitsistik — axborot ko'rsatuvlar senariysi, ma'naviy-ma'rifiy ko'rsatuvlar senariysi, ijtimoiy-siyosiy ko'rsatuvlar senariysi, o'yin-ko'ngilochar ko'rsatuvlar senariysi, televizion filmlar senariysi, musiqiy ko'rsatuvlar senariysi va h.k.). Agar film alohida olingan bitta senariy asosida xohlagan joyda, kerakli obyektlarda tasvirga olish ishlarini amalga oshirish jarayonida yaratiladigan bo'lsa, televizion senariylar asosan turli mavzudagi ko'rsatuvlar nuqtai nazardan qaraladi. Bu jarayon turli suhbat, intervyu, uchrashuv, muloqot tarzida amalga oshirilsa, film yaratishda esa rejissorning taklifi, aktyorlarning vaqti sharoitiga qarab, xohlagan paytda tasvirga olish ishlarini amalga oshirish mumkin. Film yaratilishida senariyning to'liq matni bo'lishi shart. Uni tasvirga olish jarayonida o'zgartirishlar, qo'shimchalar kiritish imkoniyatlari ko'p bo'ladi. Ammo, ko'rsatuvlarni tayyorlashda to'la, mukammal yozilgan senariy bolishi shart emas, deb o'ylaymiz. Masalan, 100 yoshga kirgan otaxon bilan uchrashuv tashkil etish va uni tasvirga olish kerak bo'lganda, boshlovchi muharrir yoki dastur muallifi tomonidan tayyorlangan turli savollarni beradi va otaxon bunga javob beradi va boshlovchi xulosani berish bilan ko'rsatuvni tugatishi mumkin.

3. Radioeshittirishlar senariysi - (ijtimoiy-siyosiy eshittirishlar senariysi, adabiy - badiiy eshittirishlar senariysi, publitsistik-axborot eshittirishlari senariysi, musiqiy eshittirishlar senariysi, ma'naviy - ma'rifiy eshittirishlar senariysi, o'yin-ko'ngilochar eshittirishlar senariysi va h.k.) - bunda asosan matn katta rol o'ynaydi. Tinglovchilar uchun yoqadigan, ularni qiziqishlariga javob bera oladigan, turli konsert dasturlari, turfa xil mavzulardagi eshittirishlar omixtasini ishlab chiqishda senariy tuzishni bilish

muhimdir. Radioeshittirishda tayyor axborotlardan muharrirning bergan topshirig'iga asosan bemalol foydalanish mumkin.

4. Sirk tomoshalari senariysi-(Turli sport tomoshalari, akrobatlar, hayvonlarning chiqishlari, masxaraboz va yakka nomerlar, dorboz va h.k. nomerlarining ketma-ketligidan iborat bo'ladi). Sirk tomoshalari uchun ham senariy yaratish kerak. Chunki, chiqishlarning ketma-ketligi, keyingi nomerlarga tayyorgarlik ko'rish uchun senariy kerak bo'ladi. Bunday tomoshalarda ko'pincha dasturdan foydalaniladi. Dastur bo'yicha tayyorgarlik va namoyish amalga oshiriladi. Har bir alohida nomerning ichida qilinadigan ishlar uchun nomer tayyorlagan shaxs javobgar hisoblanadi.

5. Ommaviy tadbir va tomoshalar senariysi -(ommaviy teatrlashtirilgan tomosha, teatrlashtirilgan konsert, adabiy-badiiy, adabiy musiqali kompozitsiyalar, marosim tomoshalari, ommaviy sport tomoshalari, suvda, muzda o'tkaziladigan tomoshalar, karnaval, xalq tomoshalari, badiiy-publitsistik kompozitsiyalar va h.k.lar senariylari kiradi). Ommaviy bayramlar, teatrlashtirilgan tomoshalarni tashkil etish alohida o'rganilishi lozim bo'lgan sohadir. o'zbekistonda ommaviy bayramlar to'g'risidagi tushunchalar 1980-90-yillarda rejissor B.Sayfullayevning Leningradda o'qishga borib kelganlaridan keyin Toshkent davlat madaniyat institutidagi faoliyati bilan bevosita bog'liq. Ommaviy tadbir va tomoshalarni tashkil etish uchun alohida maktab kerakligi chuqur anglagan rejissor bu sohani rivojlantirish borasida juda katta ilmiy-amaliy ishlarni amalga oshirishga muvaffaq bo'ldi. O'sha davrlarda turli mavzularda o'tkazilgan maydon tomoshalari bunga misol bo'la oladi.[3]

Ommaviy tadbir va tomoshalari tashkil etishning o'ziga xosligi shundaki, uning tomoshalar o'tadigan joylari standart emas, balki noan'anaviy sahnaviy kengliklarda o'tkazilishi bilan ajralib turishi, unda "korobka ichidagi sahna"ning, undagi bo'lishi lozim bo'lgan jihozlarning yo'qligi, ishtirokchilarining maxsus malakaga ega emasliklari, ishtirokchilarning son jihatidan ko'pligi va boshqa jihatlari bilan o'ziga xos bo'lgan jiddiy yondashuvni talab qiladigan soha ekanligini anglash qiyin emas. Eng qiyin jihati bunda spektakl qo'yishdagidek tayyor dramatik manbaning yo'qligidir. Maydonlarda o'tkaziladigan tadbirlar uchun senariy yozishda senarist rejissorning fikri, uning nuqtai nazarini to'g'ri anglab olishi va maydonga mazmun beruvchi vositalardan to'liq foydalanish alohida mahorat talab qiladigan jarayondir.[4]

Hozirgi kunda ilmiy anjumanlarini tashkil etish bo'yicha ham senariylar yozilmoqda. O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutida o'tkazilgan lektoriylar bunga misol bo'la oladi. Bunday tadbirlar ilmiy-ma'rifiy tadbirlar deb nomlanadi.

Har qanday dastur qisqacha va lo'nda, jarayonning barcha jihatlari qamrab olgan bo'lishi lozim.

Ilmiy anjumanlardan yana bittasi lektoriylardir. Lektoriylar aniq bir mavzu ustida olimlarning fikr -mulohazalari, ma'ruzalar shaklida o'tkaziladi. Lektoriy - (krt.

lectorium, nem. Lettner) - qadimiy katolik cherkovlarida ibodat paytida qo‘yiladigan baland yog‘och minbar. Lektoriylar XI asrda Italiyada, keyinroq Germaniya va Fransiyada paydo bo‘lgan. Hozirda lektoriylar - ko‘proq ilmiy tadbirlarga oid bo‘lib, ma‘lum bir mavzu asosida ilmiy fikr almashinadi. Bunday tadbirlar insonlarni ilmiy salohiyatini oshirishga, ularning dunyoqarashlarini kengaytirishga, bilimlarini oshirishga katta ta‘sir ko‘rsatadi. Tadbirlarning turlarini, janrini aniq bo‘lishi uning senariysini yaratishda ishlarini osonlashtiradi. Chunki senarist aniq janr ustida ishlaganda chalg‘imaydi, aniq, to‘g‘ri yo‘ldan boradi. Shuni aytib o‘tish joizki, har bir tadbirni tashkil etishda o‘ziga xos protsedurasi (ishni bajarish tartibi, ish bosqichlari, talablari) borki, u o‘ziga xos yondashuvni talab etadi. Uning dramatik asosi senariyni yaratishda esa bu xususiyat va talablar albatta hisobga olinishi kerak. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, har bir tadbirning dasturi puxta, aniq va hammaga tushunarli holda tayyorlanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. U.Qoraboyev – Badiiy ommaviy tadbirlar T-o‘qituvchi
2. Xaydar Muxamadaliyev. Senariynavislik mahorati.-Toshkent: Musiqa, 2009.
3. Rustamov V. Senariynavislik mahorati. – Toshkent: Barkamol fayz media, 2017.
4. B. Sayfullayev, V.Rustamov, B.Innatullayev Madaniy tadbirlarni tashkil etish mahorati – Namangan 2021
5. www.ziyonet.uz
6. www.google.ru
7. www.fikr.uz